

Daniela-Anca DETEȘEANU

Sinteza Jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului: octombrie-decembrie 2011

I. Dreptul la viață

Cameră, Hotărârea din 20 decembrie 2011

Finogenov și alții c. Rusia

Art. 2 din Convenție

1. Situația de fapt

Plângerea privește ocuparea, în octombrie 2002, a teatrului moscovit „Dubrovka” de un grup terorist aparținând mișcării separatiste cecene și decizia autorităților de a pune capăt situației printr-o operațiune de luare cu asalt în cadrul căreia a fost utilizat un gaz imobilizant. Cei 64 de reclamanți fac parte din cele 900 de persoane luate ostatece de membrii mișcării separatiste respective, în seara zilei de 23 octombrie 2002. O celulă de criză, sub comandamentul Serviciului Federal de Securitate („SFS”) a fost constituită în scopul purtării de negocieri cu teroriștii și eliberării ostaticilor. Paralel cu negocierile s-a elaborat un plan secret de eliberare a ostaticilor printr-o intervenție armată. În plus, celula de criză a început o serie de pregătiri pentru o eventuală evacuare în masă a ostaticilor și pentru a li se asigura asistența medicală.

În dimineața zilei de 26 octombrie, în jurul orei 5:00 dimineața, forțele de ordine au difuzat un gaz necunoscut în incinta principală a teatrului, prin sistemul de ventilație al clădirii, iar brigada de intervenție specială a luat clădirea cu asalt. Toți teroriștii au fost uciși și, chiar dacă majoritatea ostaticilor au fost eliberați, 125 dintre aceștia au decedat chiar în locația respectivă sau în spitalele din oraș unde au fost transportați. Unii dintre supraviețuitori au rămas în continuare cu probleme grave de sănătate.

2. Motivarea și soluția Curții

În procedura la Curte, reclamanții au invocat violarea art. 2 din Convenție („dreptul la viață”), apreciind că utilizarea forței de către autoritățile statului a fost disproporționată, iar folosirea gazului respectiv a produs mai multe prejudicii, decât beneficii. De asemenea, reclamanții au denunțat necorespunzătoarea planificare și punere în aplicare a operațiunii de salvare și lipsa de asistență medicală pentru ostatici. În fine, reclamanții susțin că investigația autorităților cu privire la evenimentele respective s-a centrat asupra operațiunii de anihilare a teroriștilor și nu a analizat eventualele lacune ale operațiunii de salvare.

În privința calificării gazului utilizat de autorități ca „forță letală”: în mai multe rânduri, autoritățile au declarat că respectivul gaz nu era periculos și că, potrivit rezultatelor oficiale ale autopsiilor, nu s-a putut identifica o legătură de cauzalitate directă între difuzarea gazului și decesul ostaticilor. Curții nu i-a fost pusă la dispoziție formula exactă a gazului folosit. Cu toate acestea, Curtea este dispusă să admită că o parte din victime au decedat ca urmare a unor

probleme medicale preexistente. Cu toate acestea, ar fi contrar logicii să se admită că 125 de persoane, de vârste și cu constituții fizice diferite, au decedat în aproape același moment și în același loc, din cauza unor maladii diferite, a imobilizării, stresului sau a lipsei de aer proaspăt. Chiar dacă respectivul gaz nu a reprezentat o „forță letală”, era periculos și chiar potențial fatal pentru o persoană vulnerabilă. Prin urmare, art. 2 din Convenție a fost încălcat.

În privința deciziei autorităților de a lua teatrul cu asalt și a utiliza gazul: chiar mai importantă decât problema utilizării forței la momentul luării cu asalt al teatrului, care ar putea fi justificată în baza art. 2 parag. 2 din Convenție („apărarea persoanelor de violența nelegală”), este problema de a ști dacă, în context, ar fi putut fi luate măsuri mai puțin radicale pentru rezolvarea crizei ostaticilor. Curtea subliniază că, în chestiuni de o astfel de amploare și complexitate, este dispusă să acorde statelor o marjă mai largă de apreciere. Cu atât mai mult se impune aceasta în situația de față, în care existau indicii clare că teroriștii urmau să își pună planul în aplicare și să execute ostaticii, fiind înarmați cu armament greu, complet devotați cauzei lor și prezentând solicitări nerealiste, precum retragerea trupelor statului pârât din Cecenia). În primele zile negocierile au eșuat și ostaticii erau din ce în ce mai vulnerabili, atât în plan fizic, cât și în plan psihic. Există așadar un risc real, grav și imediat de a avea pierderi umane importante, iar autoritățile au avut motive temeinice să considere că o intervenție în forță ar reprezenta „cel mai mic rău”. Chiar dacă soluția aleasă – utilizarea unui gaz periculos și chiar cu potențial letal – ar fi pus în pericol atât viețile teroriștilor, cât și pe cele ale ostaticilor, totuși ea lăsa ostaticilor o șansă ridicată de supraviețuire, evitându-se posibilitatea detonării bombelor. Prin urmare Curtea consideră, având în vedere împrejurările concrete, că hotărârea autorităților de a pune capăt negocierilor și de rezolva criza prin forță nu a fost disproporționată și nu a reprezentat o violare a art. 2 din Convenție.

Cu privire la planificarea și punerea în aplicare a operațiunii de salvare: și în această privință, Curtea consideră că poate fi lăsată autorităților statului o marjă largă de apreciere, dar totuși această operațiune va fi supusă unei mai atente analize a Curții, având în vedere faptul că operațiunea de salvare nu a reprezentat o operațiune de neanticipat. Chiar dacă informația cu privire la utilizarea unui gaz nu a fost comunicată, din motive lesne de înțeles, cadrelor medicale și serviciilor de urgență, totuși existența unui număr ridicat de persoane care să aibă nevoie de servicii medicale nu putea să reprezinte o surpriză. Or, este de domeniul evidenței că autoritățile nu au fost suficient pregătite. Guvernul statului pârât nu a putut furniza Curții niciun document scris în care să fie descris cu precizie planul de evacuare. Se pare că, deși celula de criză a mobilizat sute de medici, ofițeri de poliție și echipaje de urgență pentru a asista ostaticii, nu a făcut nimic pentru coordonarea personalului implicat în operațiune, fapt dovedit prin numeroase depoziții ale martorilor oculari, înregistrări video ale evacuării și alte probe din care rezultă că la momentul respectiv fiecare a acționat din proprie inițiativă. Astfel, unii dintre ostatici au primit mai multe doze din antidotul la gazul respectiv, iar alții nu au primit nicio doză. Nu a existat niciun triaj al victimelor, anterior transportului către spitale: rezultă din înregistrările video că trupurile erau puse la întâmplare în mijloacele de transport, în așa fel încât persoane decedate au fost puse în aceleași autobuze cu persoane în viață. Cu toate că au existat mijloace de transport, numeroși martori au confirmat absența asistenței medicale în autobuze. În plus, nu a existat un plan precis de repartitie a victimelor către diversele spitale. Capacitatea de primire a acestora a fost ridicată însă, potrivit depozițiilor doctorilor și membrilor personalului paramedical, echipele de ambulanță și șoferii de pe autobuze au transportat victimele către spitalele cele mai apropiate, creând astfel ambuteiaje și întârziind acordarea îngrijirilor medicale. Mai mult, înregistrările video arată că

ostaticii au fost expuși gazului respectiv mai mult de două ore, de la ora 5:30, momentul începerii asaltului, până la cel puțin ora 7:05, când a început operațiunea de evacuare colectivă. Nu au existat explicații pentru care evacuarea a întârziat atât de mult și nici de ce, după asalt, doctorii și echipajele de salvare nu au fost informați de utilizarea gazului. Acest fapt a avut consecințe grave pentru că, dacă ar fi fost avertizat, personalul de specialitate ar fi putut pune victimele în poziția de siguranță (pe o parte) și nu le-ar fi lăsat în poziție culcat pe spate, ceea ce a dus la un risc ridicat de sufocare. Rapoartele de autopsie au relevat faptul că majoritatea victimelor au decedat în drumul spre spital sau la puțină vreme de la internarea lor, ceea ce relevă importanța acordării ajutorului medical la vreme. În ciuda acestui fapt, există puține informații cu privire la ajutorul acordat ostaticilor la față locului, iar numeroși martori au confirmat penuria de antidot. În consecință, Curtea apreciază că, în ansamblu, având în vedere planificarea și punerea în aplicare necorespunzătoare a operațiunii de salvare, autoritățile din statul pârât nu au luat toate precauțiile necesare pentru a reduce la minimum pierderile de vieți omenești, existând așadar o violare a art. 2 din Convenție sub acest aspect.

Cu privire la caracterul adecvat al anchetei: cât privește investigarea actului terorist în sine, Curtea constată că ancheta a fost exhaustivă și s-a dovedit o reușită. În schimb, ancheta cu privire la operațiunea de salvare a fost evident necorespunzătoare. În primul rând, formula gazului utilizat nu a fost niciodată dezvăluită. Apoi, echipa de anchetatori nici măcar nu a încercat să ia declarațiile tuturor membrilor celei de criză, nici pe cele ale brigăzii speciale de intervenție și ale martorilor care se aflau în trecere în zona evenimentelor. De asemenea, Curtea constată cu surprindere că toate documentele de lucru ale celei de criză au fost distruse. Prin urmare, Curtea nu a putut afla când anume a fost luată hotărârea de a utiliza gazul respectiv, de către cine, cât timp au avut autoritățile la dispoziție pentru a evalua efectele secundare ale folosirii gazului. De asemenea, nu au putut fi determinate o serie de date importante: numărul de medici de serviciu în spitalele pregătite să primească victimele, caracterul suficient al acestora; ce instrucțiuni au fost date ambulanțelor și șoferilor de autobuze cu privire la locațiile în care trebuiau transportate victimele; care au fost funcționarii ce au coordonat operațiunile pe teren și ce instrucțiuni le-au fost date; de ce a durat peste o oră pentru a începe operațiunile de evacuare; cât timp a fost necesar pentru a ucide teroriștii și a neutraliza bombele. În fine, echipa de anchetatori care cuprindea reprezentanți ai SFS și experți în dispozitive explozive, implicați direct în evenimente, nu poate fi considerată ca independentă.

Prin urmare, ancheta desfășurată de autoritățile naționale nu a avut caracterul efectiv cerut de art. 2 din Convenție, prin urmare a existat o violare a acestui articol și în această privință.

II. Interzicerea relor tratamente. Dreptul la respectarea vieții private și de familie

Cameră, Hotărârea din 8 noiembrie 2011

V.C. c. Slovacia

Art. 3 și art. 8 din Convenție

1. Situația de fapt

Reclamanta, cetățean slovac de etnie romă, a suferit o operație cezariană, ocazie cu care medicii din unitatea spitalicească respectivă au procedat și la sterilizarea reclamantei, prin ligatura trompelor uterine. Reclamanta afirmă că a exprimat consimțământul la sterilizare în

faza finală a travaliului, sub imperiul durerii și fricii, neînțelegând la acel moment semnificația actului respectiv, nici natura și consecințele procedurii de sterilizare, în special caracterul său ireversibil. Reclamanta se plânge că această procedură nu a fost consimțită liber, ancheta ulterioară a autorităților cu privire la evenimente nu a fost aprofundată, echitabilă și efectivă, iar originea sa etnică a avut un rol determinat în luarea măsurii, care trebuie examinată în lumina unei practici răspândite (care datează încă din perioada comunistă).

2. Motivarea și soluția Curții

Raportat la situația de fapt, reclamanta invocă violarea art. 3 („interzicerea relelor tratamente”), art. 8 („dreptul la respectarea vieții private și de familie”), art. 12 („dreptul la căsătorie”), art. 13 („dreptul la un remediu efectiv”) și art. 14 („interzicerea discriminării”) din Convenție.

Cu privire la relele tratamente aplicate reclamantei, Curtea apreciază că sterilizarea reprezintă o ingerință în starea de sănătate reproductivă a unei persoane, acest tip de intervenție medicală implicând aspecte multiple ale integrității personale (starea de bine fizic și psihic, viața emoțională, spirituală și de familie) și presupune, în orice caz, un consimțământ clar exprimat al oricărui pacient adult și aflat în deplinătatea facultăților psihice. De altfel, această cerință este explicit prevăzută și într-o serie de documente internaționale, de menționat fiind în acest sens Convenția Consiliului Europei cu privire la drepturile omului și biomedicina, ratificată de statul pârât în decembrie 1999 și în vigoare pentru acest stat la momentul evenimentelor. Din analiza situației de fapt, Curtea constată că reclamanta a fost invitată să semneze un document în timp ce se afla în travaliu de mai multe ore, aflându-se în poziția culcat și fiind avertizată de personalul medical asupra faptului că, în situația în care va mai rămâne însărcinată fie ea, fie copilul va muri. De asemenea, Curtea constată că operația de sterilizare nu reprezenta o urgență medicală și, în general, nu este considerată o operație menită să salveze viața unei persoane. Prin urmare, sterilizarea reclamantei, față de modul în care i s-a solicitat consimțământul, a fost de natură să îi stârnească sentimente de teamă, angoasă și inferioritate. Aceste suferințe au avut repercusiuni grave și de durată asupra stării sale de sănătate fizică și psihică, precum și asupra relației cu soțul său și cu comunitatea din care reclamanta face parte. Chiar dacă nimic din situația de fapt nu indică aceea că personalul medical a acționat cu intenția de a maltrata reclamanta, nu este mai puțin adevărat că el a dat dovadă de lipsă flagrantă de respect față de dreptul său la autonomie personală și liberă alegere. Prin urmare, sterilizarea reclamantei a violat art. 3 din Convenție.

În privința caracterului anchetei conduse de autoritățile naționale, Curtea observă că reclamanta a avut posibilitatea de a se plânge cu privire la relele tratamente prin intermediul unei acțiuni civile, precum și în cadrul unei proceduri constituționale, jurisdicțiile naționale pronunțându-se într-un interval de timp rezonabil. De asemenea, este de observat că reclamanta nu a înțeles să formuleze o plângere de natură penală, deși îi era deschisă și această cale procedurală. Pe cale de consecință, nu a existat o violare a art. 3 din Convenție în privința caracterului anchetei desfășurate în această cauză.

Având în vedere constatările sale pe terenul art. 3 din Convenție, Curtea apreciază că nu mai este necesar să examineze separat, în lumina art. 8, dacă măsura sterilizării a adus atingere dreptului reclamantei la respectarea vieții private și de familie. Cu toate acestea, Curtea subliniază că statul pârât nu și-a respectat obligația ce îi revine potrivit art. 8, întrucât nu a garantat o atenție specială sănătății reproductivă a reclamantei, având în vedere apartenența sa la etnia romă și practicile în această materie, existente încă din perioada

comunistă. Curtea ia act și salută adoptarea, în anul 2004, de către statul pârât, a unei reglementări privitoare la îngrijirile de sănătate, prin care s-au introdus o serie de condiții prealabile cu privire la sterilizare, însă aceste evoluții legislative nu sunt aplicabile reclamantei. Prin urmare, a existat o violare a art. 8 din Convenție cu privire la lipsa garanțiilor de natură juridică, în momentul sterilizării reclamantei, care ar fi trebuit să aibă în mod special în vedere sănătatea reproductivă a reclamantei, de etnie romă.

Având în vedere aprecierile făcute de Curte în ceea ce privește aspectul procedural al art. 3, Curtea constată că nu a avut loc o violare a art. 13 din Convenție coroborat cu art. 3 și, față de argumentația pe terenul art. 3 și 8 din Convenție, nu mai examinează în mod separat pretinsele violări pe terenul art. 12 și art. 14 coroborat cu art. 8 din Convenție.

III. Dreptul la un proces echitabil

Marea Cameră, Hotărârea din 20 octombrie 2011

Nejdet Şahin și Perihan Şahin c. Turcia

Art. 6 la Convenție

1. Situația de fapt

Reclamanții, ai căror fiu, pilot în armată, a decedat în misiune, într-un accident aviatic, au solicitat casei de pensii din statul pârât o pensie suplimentară lunară. Refuzul casei de pensii a fost contestat de reclamanți în fața jurisdicțiilor administrative, care s-au declarat incompetente, apreciind că această cauză este de competența Înaltei Curți administrative militare. În consecință, reclamanții au sesizat această din urmă jurisdicție. Înalta Curte administrativă militară a respins plângerea reclamanților, cu toate că aceștia au invocat 4 hotărâri ale jurisdicțiilor administrative de drept comun cu privire la acțiuni introduse de membrii familiilor altor militari decedați în aceeași misiune ca și fiul reclamanților, acțiuni admise de către aceste instanțe.

2. Motivarea și soluția Curții

Invocând art. 6 („dreptul la un proces echitabil”) parag. 1 din Convenție, reclamanții se plâng cu privire la caracterul echitabil al procedurii în fața jurisdicțiilor naționale, afirmând că posibilitatea ca un fapt unic să dea naștere mai multor interpretări juridice, de la o instanță judecătorească la alta, contravine principiului egalității în fața legii și coerenței juridice.

Curtea observă că problema cu care a fost sesizată privește diferența dintre hotărârile a două tipuri distincte de jurisdicții, fără relații ierarhice și independente, respectiv instanțele administrative ordinare și Înalta Curte Administrativă Militară. Examinând dacă cele două tipuri de hotărâri judecătorești sunt contradictorii, Curtea observă că aceste hotărâri diferă în ceea ce privește modalitatea în care fac aplicarea regulilor de drept, nu în ceea ce privește situația de fapt. Astfel, cele două tipuri de instanțe au ajuns la concluzii diametral opuse. Totuși, un simplu conflict de jurisprudență, apreciază Curtea, nu este suficient în sine pentru a aduce atingere art. 6 din Convenție. În statul pârât, jurisdicțiile administrative ordinare cu competență generală coexistă cu o jurisdicție administrativă militară având o competență specializată. Hotărârile judecătorești contradictorii au fost pronunțate în paralel de cele două tipuri de jurisdicții în cauze care au ridicat, în esență, același tip de probleme. Într-un sistem judiciar precum cel din statul pârât, în care există mai multe jurisdicții supreme, fără ca

acestea să fie supuse unei ierarhii judiciare comune, absența unui mecanism de control vertical nu este, în sine, contrară Convenției. În anumite cazuri, pentru a asigura coerența dreptului poate necesita timp, prin urmare perioade în care să existe un conflict de jurisprudență pot fi tolerate fără ca acest fapt să pună în pericol principiul certitudinii juridice. Jurisdicțiile supreme din statul pârât au posibilitatea de a regla ele însele aceste diferențe, fie prin respectarea limitelor propriilor competențe, fie prin a se abține să intervină în aceeași problemă juridică. Curtea nu este o instanță de ultimă jurisdicție destinată să tranșeze litigiile din fața jurisdicțiilor naționale și nici nu are rolul de a interveni atunci când instanțele judecătorești naționale pronunță hotărâri contradictorii. În opinia Curții, hotărârile judecătorești puse în discuție în această cauză au fost corespunzător motivate de către Înalta Curte Administrativă Militară, iar soluția acesteia nu a fost arbitrară, nerezonabilă ori de natură să aducă atingere caracterului echitabil al procedurii.

Prin urmare, art. 6 par. 1 din Convenție nu a fost violat.